

Oponentský posudek disertační práce

Jindřich Šteffl: Účel bronzových depotů

Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická. Plzeň 2018.

174 stran + 26 grafů, 73 map, 27 tabel a 6 externích databázových souborů

Doktorand předložil upravenou a doplněnou verzi své v loňském roce odmítnuté disertační práce, v níž si opět stanovil velmi ambiciózní cíl, spočívající v pokusu o objasnění účelu bronzových depotů, což je téma, které dlouhodobě odolává všem snahám o jednoznačné řešení, a tak tomu nepochybně zůstane i po pročtení tohoto díla. Autor se problematice kovových depotů z mladší a pozdní doby bronzové intenzivně věnuje od dob vysokoškolských studií po celou svoji profesní kariéru, jak ukazuje i seznam publikovaných prací, a tak je zcela pochopitelné, že toto základní zaměření neopustil ani při volbě tématu disertační práce.

Je zřejmé, že další typologicko-chronologické rozbory již publikovaných depotů (cf. zejména Kytlicová 2007; Chvojka – Jiráň – Metlička a kol. 2017) by nedávaly žádný hlubší smysl a přístup ke kvalitním novým dosud nezpracovaným nálezům je věcí náhody (a dobrých vztahů s detektoráři), takže J. Šteffl musel pro svoji disertaci hledat nějaké jiné nosné téma, kterým se stalo právě určení účelu bronzových depotů, resp. testování jednoho jím jednoznačně preferovaného teoretického modelu. Ten se pokouší interpretovat depoty jako pozůstatosti po zemřelých a pro jeho ověření zvolil autor práci s detailními databázemi bronzových artefaktů, excerpovanými z literatury a vytvořenými jednak v rámci předchozích studií (depoty), jednak pro potřeby aktuální srovnávací analýzy (bronzy z hrobů). Základní testovací metodou se tak stala čtenými grafy podpořená prostá komparace zastoupení jednotlivých druhů bronzové industrie v depotech a hrobech ve vybraných kulturních úsecích a geografických oblastech Čech, což ovšem nevedlo k žádným jednoznačným výsledkům (cf. str. 141 – „Na základě provedených analýz se však nepodařilo získat struktury, které by teoretický model dokázaly jednoznačně potvrdit.“).

Oponovaná disertační práce je rozdělena na 11 základních kapitol a řadu dílčích podkapitol. Úvodní část obsahuje cíle a metody práce a věnuje se také dějinám bádání, které jsou ovšem shrnuty jen velmi stručně a dalo by se předpokládat, že se bude autor genezi a postupnému rozvoji různých myšlenkových (interpretačních) směrů věnovat detailněji, a to zejména na základě bohaté a výkladově značně rozmanité zahraniční literatury, zvláště pokud se rozhodl sám aktivně přispět k řešení tak ožehavého teoretického problému. U naší základní literatury lze pak upozornit, že práce O. Kytlicové „*Bronzové depoty v Čechách*“ z roku 1951 není její kandidátskou, ale doktorskou disertací (str. 8). Rovněž tvrzení z podkapitoly o metodě práce, že nemohlo být provedeno srovnání artefaktové výbavy depotů a hrobů ze starší doby bronzové, neboť „... dosud chybí ucelená publikace pro pohřební ritus únětické kultury v Čechách ...“ (str. 6) neodpovídá zcela skutečnosti (cf. Bartelheim, M. 1998: Studien zur böhmischen Aunjetitzer Kultur – Chronologische und chorologische Untersuchungen, Teil 1–2, Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Band 46, Bonn.).

Kapitolka o definici depotu jen lehce přesahuje jednu stránku a jistě by si zasloužila podrobnější výklad, zvláště při rozkolísané terminologii v naší i zahraniční literatuře. Stále běžněji užívaný pojem „jednodílný“ (či „jednokusový“) depot totiž představuje stejný protimluv, jako v archeologickém pojmosloví oblíbená „bezuchá amfora“. Více prosazovat by se zřejmě měl univerzálnější termín „depozitum“, jak o tom uvažuje např. *M. Salaš (2005)* ve své monografii o moravských a slezských bronzových depotech.

Následně zařazená kapitola o vnímání času v pravěku příliš nesouvisí se sledovanou problematikou a k řešení účelu bronzových depotů nijak konkrétně nepřispívá.

Poměrně hodně prostoru je v předložené disertaci věnováno možnostem interpretace bronzových depotů, které jsou v zásadě dvojího druhu: profánní a sakrální. J. Šteffl zde prezentuje názory celé řady autorů, mezi nimiž citačně vyniká zejména R. Bradley. Detailněji jsou předvedeny možnosti sakrální interpretace, a to v podkapitolách zaměřených na depoty obětované bohům, depoty jako možné obětiny ve spojitosti s příchodem „nového roku“, depoty z výšinných poloh, vodního prostředí, depoty jako výbava pro posmrtný život či dary pro zemřelé, stavební obětiny apod.

Záplava těchto rozdílných pohledů je ovšem poněkud nepřehledná a občas se v ní ztrácí i sám autor, když doslovně opakuje stejné informace na různých místech (cf. např. věta „*Bronz byl deponován z důvodu jeho zvýšené hodnoty zejména v pozdní době bronzové /Hansen 1994, 372/, což mohlo být způsobeno nedostatkem mědi a uzavřením alpských dolů /Kytlicová 1951, 116/.*“ na str. 19 i 24). Autor názory jednotlivých odborníků kriticky hodnotí spíše jen výjimečně a občas také předkládá blíže nezdůvodněné (patrně vlastní) úvahy, jako např. „*Otázkou zůstává, jaké depoty doby bronzové můžeme označit za obětní. Pro artefakty, které byly vhozeny do řek, obzvláště při brodu, by se mělo raději používat označení profánní nález.*“ (str.23–24).

Depot horizontu Plzeň-Jíkalka z valu hradiště Hřivice, nejspíše skutečně interpretovatelný jako stavební obětina, je sice v Čechách zatím jediný svého druhu, nicméně autora zřejmě inspiroval k připojení nepříliš souvisejícího exkursu o nálezech z obytných chat (resp. kruhových domů ze střední až mladší doby bronzové v Anglii) jako možných dokladech stavebních obětin. Podobně ani navazující kapitola o „duálním systému doby bronzové“ a jeho spojitosti s deponováním artefaktů nepřináší k řešení sledované problematiky mnoho nového.

Jádro předložené disertační práce by mělo dle úvodních proklamací autora spočívat ve formulování teoretického modelu, považujícího depoty za pozůstalost po zemřelých, a jeho testování pomocí analýzy artefaktové náplně lužických pohřebišť a depotů z východních Čech a stejně zaměřené analýzy knovízských pohřebišť a depotů ze severozápadních, středních, jižních a západních Čech (kapitoly 6 až 8).

Při formulování teoretického modelu v kapitole 6 ovšem autor občas používá postupy, které nejsou zcela relevantní a nemohou pomoci řešit kladené otázky. Týká se to např. pokusu

použít pro testování modelu schéma, založené na prokazatelné archeologické struktuře, kdy artefakty z depotů byly původně součástmi soudobých sídlištních jednotek. To autor demonstruje na příkladech depotů ze slovenských opevněných sídlišť otomanské kultury v Barci u Košic a Spišském Štvrtku (str. 58–62). Soubory bronzových i zlatých předmětů (převážně ozdob) zde byly nalezeny v interiérech destruovaných obytných objektů (v nádobách při stěnách po pádu z nějakých polic či přímo v zabudovaných kamenných skříňkách) a představují evidentně osobní majetek uložený v domě, který si obyvatelé před zánikem osady nestačili vyzvednout a odnést. Úvaha, že kdyby ke katastrofě nedošlo, tak by byl tezaurovaný majetek po úmrtí jeho vlastníků rozdělen na součásti hrobových inventářů a depoty (interpretované jako pozůstalosti po zemřelých), je ovšem zcela nepodloženým teoretickým konstruktem.

Analýzy lužických a knovízských pohřebišť a depotů z vybraných oblastí Čech (str. 62–110) spočívají v podstatě ve vyjmenování, přesném vyčíslení a komparaci zastoupených druhů a typů bronzové industrie, a to v rámci jednotlivých relativně chronologických horizontů (cf. též grafy 1–26, mapy 1–61 a tabely 1–15). Porovnáním bronzových předmětů z obou nálezových kategorií J. Šteffl potvrdil, že nejpočetnějším lužickým hrobovým milodarem je jehlice, což samozřejmě souvisí s její primární funkcí spínadla oděvu. Pouze výjimečně se pak v hrobech setkáváme se zbraněmi (hroty šípů) a nástroji (nože, břitvy), přičemž se ukazuje, že tuto jednoduchou bronzovou výbavu mívá zhruba jen třetina z celkového počtu hrobů na pohřebišti. Pracovní nástroje (srpy a sekerky) či surovina se naopak hojně vyskytují v depotech a z hrobů je neznáme.

Tyto poznatky rámcově platí i pro knovízskou kulturní oblast, kde v hrobech rovněž převažuje osobní výbava, jako jsou šperky (prsteny, náramky) a součásti oděvu (jehlice), zatímco v depotech často převládají srpy a sekerky. Otázkou ovšem zůstává, co všechna tato pozorování, která z větší části pouze relativně exaktně numericky potvrzují celkem známá fakta, mohou přinést k verifikaci navrženého teoretického modelu. Relativita výchozích dat pak spočívá v naší pramenné základně, kdy v podstatě nikdo netuší, kolik jednotlivých i hromadných bronzových nálezů uniká a jak moc by se změnil náš pohled na deponování v době bronzové, kdybychom měli podchyceny všechny detektorové nálezy z poslední doby, což je pochopitelně zcela nereálné. Každopádně by možná stačilo několik větších odborně dokumentovaných nových nálezů a naše dosavadní statistiky či úvahy o geografickém rozložení depotů by se mohly výrazně změnit (cf. např. tezi, že kde nejsou hroby, chybí i depoty a naopak – str. 102).

Při analýze bronzových artefaktů z knovízských pohřebišť se autor na několika místech pozastavuje nad nápadně malým počtem hrobů, známých z tohoto kulturního okruhu, a to zejména v porovnání s množstvím depotů ze středních a severozápadních Čech. Správně z toho dovozuje, že musel existovat ještě nějaký jiný, archeologicky nedoložitelný pohřební ritus. Ani tato skutečnost, samozřejmě mnohem více markantní při srovnání s rozlohou a

hustotou soudobých knovízských rovinných sídlišť, však k potvrzení hypotézy o depotech, coby pozůstalostech po zemřelých, nikterak nepřispívá.

V kapitole 9 se J. Šteffl zabývá topografickou a funkční analýzou depotů z období popelnicových polí (str. 110–121, mapy 62–68, tabely 16–22). Pokouší se zde vysledovat vztah mezi místem uložení depotu a okolní krajinou, resp. zda tyto nálezy pocházejí z otevřených poloh (nížiny), vrcholků hor či jejich úpatí, skalních útvarů (rozsedliny, převisy) nebo vodního prostředí. Kromě toho se autor věnuje také funkčnosti deponovaných artefaktů, tedy zda se jedná o celé, či zlomkové předměty. Nutno přiznat, že ani tato analýza bohužel nevede k jednoznačným závěrům, neboť se ve většině sledovaných regionů nepodařilo prokázat výraznější preference mezi deponováním v otevřené krajině a v dominantních výšinných polohách. Snad jen v oblasti středočeské a zejména východočeské lužické kultury lze hovořit o zřetelném upřednostnění nížin, což bylo ovšem zřejmě z velké části determinováno celkovou geomorfologií této oblasti.

Funkční analýza pak především potvrdila známý fakt, že v lužické kultuře až na výjimky prakticky chybí tzv. depoty zlomků, které jsou naopak charakteristické pro knovízský kulturní okruh v období Br D – Ha A1. V závěru pozdní doby bronzové (Ha B3) autor pozoruje určitou shodu mezi nynickými a lužickými depoty, spočívající ve zvýšené preferenci výšinných poloh a ukládání výhradně celých funkčních artefaktů. K tomu lze jen dodat, že tento trend není zatím statisticky příliš průkazný (nynická kultura: 5 depotů z otevřených a 5 z výšinných poloh; lužická kultura: 10 depotů z otevřených a 7 z výšinných poloh).

Jelikož se dle názvu vztahuje disertace J. Šteffla na celou dobu bronzovou, tak v jejím závěru autor připojil kapitolu 10, obsahující topografickou analýzu únětických depotů, kde se věnuje i jejich artefaktovému složení (str. 122–135, mapy 69–73, tabely 23–27). Vzhledem k absenci zlomkových předmětů vytvořil kategorie monofunkčně, bifunkčně a polyfunkčně složených depotů. Analýza mimo jiné verifikovala skutečnost, že se teaurace měděné suroviny ve formě žeber výrazně prosadila jen v jižních Čechách, kde vrcholí v období Br A2/B1, zatímco v ostatních českých regionech již deponování obecně značně slábne.

Z formálního ani jazykového hlediska nelze mít k předložené disertaci žádné závažnější výhrady, stejně jako k početným doprovodným grafům, mapkám a přehledovým tabelám.

Ačkoliv se provedenými analýzami nepodařilo testovaný teoretický model věrohodně prokázat, tak se i přes uvedené dílčí výhrady domnívám, že **práce J. Šteffla splňuje všechny požadavky na doktorskou disertaci a doporučuji ji k obhajobě.**

V Praze dne 25. května 2018

PhDr. Ing. Lubor Smejtek, Ph.D.